

Tanulmányok a neveléstudomány köréből

Viszonylag rövid időn belül ismét egy küllemében, terjedelmében és színvonalában egyaránt tekintélyes, neveléstudományi tanulmányokat tartalmazó kötetnek örülhetünk. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága elhatározta és sikerre vitte az 1958-ban alapított, de 1984 óta szünetelő sorozat újjáélesztését. A csaknem 500 oldalas, 24 tanulmányt tartalmazó kötetet forgatva nem is egészen érthető, miért vagy kik ellenében kellene a neveléstudománynak küzdenie „társadalmi jelentőségének és tudományos rangjának elismertetéséért” – ahogyan a szerkesztők bevezetőjükben megjegyzik.

A szerzői gárda a neveléstudomány jeles képviselőiből áll, akik az adott terület szakértői, így általában magas színvonalú tanulmányokat olvashatunk. A kötet, azaz újra induló sorozat első számának feladata – a szerkesztőbizottság szándéka szerint – az ezredforduló leltárának elkészítése, a legfontosabb témák, trendek számbavétele, kitekintve a nemzetközi kutatásokra is. Valóban: a kötetben azok a kérdéskörök szerepelnek, amelyek a leginkább „divatosak”, aktuálisak, amelyek manapság a neveléstudományi érdeklődés középpontjában állnak. A tanulmányok többsége a legfrissebb kutatási eredmények, publikációk számbavételével dolgozza fel az adott téma aktuális problémáit és eredményeit, legtöbbször áttekintve a kérdéskör vizsgálatának magyarországi helyzetét is. Talán a már említett szerkesztői szándék a magyarázata annak, hogy a szerzők többsége visszafogott az ismertetett megközelítések, modellek, „paradigmák” és kutatási eredmények továbbgondolásában, ütköztetésében, a saját álláspont megfogalmazásában.

A kötet három fejezetből áll: ‚A neveléstudomány általános kérdései’; ‚A neveléstudomány alkalmazásai’; ‚Műveltségi területek pedagógiája’.

A neveléstudomány általános kérdései

A fejezet hét tanulmánya a legtágabban vett neveléstudomány, ezen belül a klasszikusnak számító nevelésfilozófia és neveléstörténet aktuális problémáival foglalkozik, illetve néhány általános, de újabb keletű kérdéssel: a nevelés és a társadalom kapcsolatának manapság legfontosabbnak vélt viszonylataival.

Báthory Zoltán és Perjés István ‚A neveléstudomány a tudományok családjában’ című tanulmányának bevezetőjében nagy ívű intellektuális körutazást tehetünk a kulturális evolúció tudományképeinek és a neveléstudomány értelmezéseinek világában. Bár a szerzők néhány evidenciaként kezelt kijelentése talán vitatható – például a kulturális/tudományos evolúció konvergenciája egy „információs, kultúraközpontú világtársadalom” eszméje felé –, mindenképpen érdekes és tanulságos átgondolni, az integráció – és vajon miféle? – jelenti-e a neveléstudomány evolúciójának következő lépcsőfokát. A tanulmány második részében a szerzők bemutatják a neveléstudományban fellelhető irányzatokat, elsősorban a külföldi szakirodalom alapján, illetve felkutatják azokat a tendenciákat, amelyek egy „holisztikus, participatorikus” – azaz az evolúciós csúcst jelentő – neveléstudomány kialakulása felé mutatnak. A dolgozat befejező része a neveléstudomány magyarországi irányzatait veszi számba; leírja a differenciálódás folyamatát, amely a Herbartot követők és nem követők dichotómiájával kezdődött és egészen a mai napig

tart. A tanulmány végén a szerzők az „emancipatorikus, participatív, holisztikus tudomány szemlélet” példajaként mutatják be *Nagy József* legutóbbi munkáját, amelyben a „leíró, előíró, szingurális jellegű” neveléstudomány átalakulását sürgeti „megértő, hierarchikus jellegű” multidiszciplinává. A jelen azonban – zárják a szerzők a magyarországi helyzet elemzését – nem ebbe az irányba mutat, sokkal inkább a kvantitatív-kvalitatív paradigmák egymásnak feszüléséről szól. A tanulmány végén ábrákon is tanulmányozhatjuk a dolgozatban megjelenített eszmék, illetve elméletek fejlődését, kapcsolatait.

Zrinszky László „A századvég nevelésfilozófiája” című tanulmányában arról olvashatunk, hogyan reagált a nevelésfilozófia azokra a tudományon kívül és belül jelentkező változásokra, amelyek megrengették világunkat az utóbbi 20–25 évben. Bár a kor nem kedvez a szellemtudományoknak, a nevelésfilozófia nem tűnt el az idők mélyén, irányzatai nem szorították ki egymást, hanem egymás mellett élnek és gazdagodnak. A szerző megállapítja, hogy a neveléstudomány átalakulása kutatóorientált társadalomtudománnyá hatással volt a nevelésfilozófiára is: új szemléletmódok és új diszciplinák jelentek meg. A tanulmány egyik alfejezete azt vizsgálja, vajon lehetséges-e posztmodern pedagógia. A szerző által idézett kutatók szerint ha a posztmodern alapeszméit a pedagógiára vonatkoztatjuk, feloldhatatlannak látszó ellentmondásokhoz jutunk. És bár úgy tűnik, a neveléstudomány nem omlott össze eme paradoxonok súlya alatt, a posztmodern szellemiség számos régi probléma újrafogalmazására készítette a neveléstudományt – mindnyájunk épülésére. A nevelésfilozófiában a tágabb környezet változásai tematikai bővülést is eredményeztek. E változások közül a szerző három tényező: a globalizációval összefüggésben megjelenő multikulturalizmus, az információs társadalom eszméje és a konstruktivizmus hatását elemzi részletesebben.

Németh András és *Szabolcs Éva* „A neveléstörténeti kutatások főbb nemzetközi tendenciái, új kutatási módszerei és eredményei” című részletes és alapos tanulmánya bemutatja a történettudomány átalakulásának folyamatát és ezzel párhuzamosan a neveléstörténet változásait. A fejlődés legfontosabb elemei: a multidiszciplináris szemléletmód megjelenése, új módszerek, újfajta források beépülése, elmozdulás az eszmetörténeti megközelítéstől a társadalomtörténeti irányba. A neveléstörténet átalakulása a hatvanas években indult el. A korábban domináns, fenomenológiai, hermeneutikai módszereket alkalmazó, elsősorban az oktatás és nevelés önabrázolását alapul vevő eszmetörténeti kutatások mellett felbukkantak és fokozatosan megerősödtek újabb irányzatok is. A neveléstörténet érdeklődése kitágult, megjelent a nevelés társadalomtörténeti hátterének, a szélesen értelmezett nevelés „mindennapjainak”, különböző szintereinek, intézményeinek kutatása. (Ide tartozik a család és a gyermekkor történetének kutatása, amelyről a kötet következő tanulmánya, *Pukánszky Béla* „A gyermekkor-történeti kutatások főbb tendenciái” című dolgozata szól részletesen.) A neveléstörténészek is kezdik használni az itt újnak számító statisztikai, demográfiai módszereket, tartalomelemzési és a szisztematikus történeti-összehasonlító vizsgálatokat, bevonnak olyan forrásokat is, amelyek korábban érdektelennek tündek (például személyes dokumentumok, nem kifejezetten neveléssel foglalkozó irodalom és sajtótermékek, képek stb.). A neveléstörténeti kutatások legújabb vonulata a pedagógiai mentalitás genealógiájának megalkotására, a „pedagógiai emlékezet” tanulmányozására tesz kísérletet.

(Közbevetés a filozófia fölöttébb szükséges voltáról. A kötet további tanulmányai már nem elméleti, hanem kézzelfogható, gyakorlati problémákat, jelenségeket járnak körül. A cikkeket olvasva nyilvánvaló, hogy a neveléstudomány klasszikusnak mondható, elvi-filozófiai irányai nem tűntek el, hanem sajátos módon élnek tovább a mai, „gyakorlat-orientált” neveléstudományban. A tanulmányok nagyobb része hosszan foglalkozik az elméleti háttér felvázolásának nehézségeivel, a modellek, paradigmák, fogalmi keretek összeegyeztetésének problémájával, érvényességi területük bizonytalanságaival. Lehetséges tehát, hogy a neveléselmélet mára már kihalt, hogy a nevelésfilo-

zófusok is egyre inkább kénytelenek gyakorlati szakembereknek álcázni magukat, de úgy tűnik, a nevelésről, neveléstudományról, iskoláról, növendékről való gondolkodás ma sem felesleges, sőt.)

Az első fejezet utolsó három tanulmánya a jelen intézményes oktatásának három fontos kérdését járja körül.

Kozma Tamás 'Közösségi elszámoltatás az oktatásban' című tanulmánya bemutatja az elszámoltathatóság kérdésének formaváltozásait és sajátos ellentmondásait. Vizsgálja az elszámoltathatóság és a kimeneti szabályozás, illetve a piacosság összefüggéseit. A tanulmány óvatosságra int, és megkérdőjelez néhány általánosan elfogadott szentenciát. (Rámutat például, hogy bár a piacosság valóban újfajta elszámoltathatóságot jelent, „ma még nincs bizonyíték arra, hogy a piac elszámoltató és serkentő hatásához fűződő elvárások teljesültek-e”). Figyelemre méltó gondolat, hogy az iskolát elszámoltató közösségi (szülői) szervezet tulajdonképpen az iskola függőségét eredményezi, hiszen a közösség ezáltal a megosztott felelősséget egyoldalúan delegálja az iskolára. A tanulmány azon kérdés felvetésével zárul, vajon az oktatás mennyiben közszolgálat, és mennyiben lehet a piaci szféra részévé tenni. Ezek az elvi megfontolások tehetik ugyanis hatékonyabbá az elszámoltatást is.

Forray R. Katalin, Cs. Czachesz Erzsébet és Lesznyák Márta 'Multikulturális társadalom – interkulturális nevelés' című tanulmányának témája szintén fontos és aktuális. A dolgozat ezúttal nem a magyarországi romaoktatás nehézségeivel foglalkozik, hanem elsősorban a külföldi irodalom alapján tekinti át az interkulturális/multikulturális nevelés fogalmát, eszméjének forrásait, kialakulását, oktatáspolitikai paradigmává válásának körülményeit. Röviden ismerteti azokat a nemzetközi dokumentumokat, amelyek megvetették az interkulturális nevelés jogi alapjait. Különösen érdekes a cikknek az a része, amely az interkulturális nevelés hatékonyságának feltételeivel foglalkozik. Sajnos(?) ezekbe a feltételekbe szinte minden beletartozik: az iskola materiális kultúrájától kezdve a tanárok felkészültségén át az oktatási és értékelési módszerekig. (Furcsa módon ez azt jelenti, hogy az interkulturális nevelés hatékonysága ugyanolyan tényezőkön múlik, mint bármely más oktatási jellegű változtatás sikeressége.) Figyelemre méltó a tananyag, a tanterv milyenségével kapcsolatos rész; a tananyag-átalakítás lehetséges fokozatainak elemzése. A cikk a 'Problémák és javaslatok' alcímű résszel zárul, amely a szegregált iskolák kérdésével foglalkozik árnyaltan és elgondolkodtatóan. Mivel úgy tűnik, a bölcsek követé e témában sem találták még meg sehol, „a hazai kisebbségek oktatásában érdemes mindegyik paradigma értékeit érvényesíteni, de elsősorban az érintett kisebbségek autonóm szervezeteivel együttműködve, azok véleményét kikérve”.

Az első fejezetet *Polonyi István* 'Oktatás és gazdaság' című tanulmánya zárja. A dolgozat rendkívül alaposan járja körül azt a kérdést, vajon hogyan látták a múlt század közgazdaszai és oktatáskutatói az oktatás és a gazdaság viszonyát, pontosabban az oktatás gazdasági szerepét. A szerző bemutatja a teljes spektrumot; az oktatás és a gazdaság közötti szoros kapcsolatot feltételező, az emberi tőkének kulcsszerepet tulajdonító elméletektől egészen a legújabbakig, amelyek közül némelyek tagadják az oktatás hatását a gazdaságra, annak – például – csupán szűrő (a munkáltatót felületesen informáló) szerepet tulajdonítanak. A szerző rámutat, hogy itt nem csak elméleti problémáról van szó, hiszen az oktatáspolitikai – ezen belül például az ellenőrzés-irányítás és a finanszírozás – szempontjából döntő különbség, vajon az oktatást gazdasági húzóágazatnak vagy egyszerűen szolgáltatásnak, netán a társadalmi különbségek újratermelését megvalósító gépezetnek tekintjük, vagy valami olyan kulcshozzávalónak, amelyet az „oktatási lobbis” épít egyre nagyobbra és költségesebbre, hogy saját megélhetését biztosítsa. A szerző az elméletek alapos és lényegretörő bemutatása után magunkra hagy kétségeinkkel és nyugtalanító gondolatainkkal. (A recenzens például nem tud szabadulni attól a kérdéstől, vajon a gazdasági kibocsátás növekedése-e az egyetlen mutató, ami számít...)

A neveléstudomány alkalmazásai

A második fejezet a mai közoktatás néhány égetően fontos kérdését vizsgálja. A szerzők körüljárják az oktatás irányításának és legfontosabb „tényezőinek” (a tanterv, a tanár és a növendék) aktuális problémáit.

Halász Gábor „Decentralizáció és intézményi autonómia a közoktatásban” című tanulmánya érdekesen és élvezetesen világítja meg, hogy a mindenkori számára evidens és általános csodaszernek tekintett decentralizáció kérdése mögött milyen szerteágazó értelmezési, fogalmi és szakmai problémák húzódnak meg. A szerző bemutatja, a decentralizálás milyen sokféle formája létezik/létezhet, és hogy milyen összefüggései vannak az oktatás egyéb területeivel, például a tanulószervezéssel és a tanári/iskolai autonómiával. A szerző a decentralizációt végsősoron a rendszerszabályozás egységének összefüggésrendszerében véli értelmezhetőnek. „A decentralizáció hatása és perspektívái” alcímet viselő záró részben a szerző rámutat a decentralizáció kockázataira és szempontokat említ arra vonatkozólag, milyen célokra vonatkoztatva, hogyan lehet értelmezni az oktatási rendszer – és ezen belül egy szabályozási forma, például a decentralizáció – hatékonyságát. A dolgozathoz kiviláglik, hogy a decentralizáció – bár határozottan preferált oktatáspolitikai paradigma – nem old meg minden problémát. Meglepő, pontosabban: semmilyen eredményre nem jutunk, ha az országok összehasonlításában megpróbálunk összefüggést keresni a centralizált-decentralizált oktatásirányítás dimenziója és az oktatási rendszer eredményességének mérhető mutatói (bizonyos tanulói teljesítmények) között. Ma még nem állnak rendelkezésre megbízható indikátorok e dimenziók méréséhez és összehasonlításához. A tanulmány végső summázata: „Annak a kérdésnek a helyébe, hogy jó-e vagy rossz az oktatásügyi decentralizáció, illetve hogy annak mely formája az inkább vagy kevésbé jó, az a kérdés fog kerülni, vajon miképpen biztosítható a decentralizált oktatási rendszerekben a rendszer integrációja és az alapvető társadalmi célok teljesülése.”

„Annak a kérdésnek a helyébe, hogy jó-e vagy rossz az oktatásügyi decentralizáció, illetve hogy annak mely formája az inkább vagy kevésbé jó, az a kérdés fog kerülni, vajon miképpen biztosítható a decentralizált oktatási rendszerekben a rendszer integrációja és az alapvető társadalmi célok teljesülése.”

Golnhofer Erzsébet „Oktatásmenedzsment” című tanulmánya bemutatja az oktatásmenedzsment kialakulásának és intézményesülésének folyamatát. A dolgozat részletesen elemzi, hogyan lehet a szervezetszociológia fogalmait, modelljeit alkalmazni az iskolára és az oktatásra, hogyan hatottak a szervezettel foglalkozás változásának hatásai az iskola világára. A szerző rávilágít, hogy a folyamatok megértéséhez komplex látásmódra van szükség, de felhívja a figyelmet a különböző megközelítések közötti fogalmi eltérésekre, az értelmezésbeli különbségekből adódó problémákra. Bár nem jelölhető ki egyetlen üdvöztető paradigma, úgy tűnik, az oktatásmenedzsment számára a leginkább működőképes keret a racionális vezetési szemlélet és az iskola szervezeti kultúrájának középpontba helyezése lehet. Az információs társadalom megújulásra, tanulásra képes iskolájában központi szerepe lesz az együttműködésnek és a reflektivitásnak.

Ballér Endre „A tantervi dokumentumok megváltozott szerepe az oktatás tartalmának szabályozásában és fejlesztésében” című tanulmánya bemutatja a világban bekövetkezett gazdasági és társadalmi változások hatását az oktatás tartalmára. Részletesen elemzi a tantervek szerepének megváltozását, valamint a tantervek műfajának, felépítésének, követelményeinek átalakulását. A jövő útját a tantervek „perszonalizációjában” látja, hiszen ez „a feltétele annak is, hogy a tanulók ’testre szabott’ tartalmi és metodikai segítséget kaphassanak hátrányaik felszámolásához, képességeik kibontakoztatásához, esélykülönbségeik csökkentéséhez, a követelmények teljesítéséhez.” Tanulságos az utóbbi év-

tizedek magyarországi folyamatainak elemzése, a „tantervi reformok ingájának kilengéseit” tagláló eszmefuttatása. A tanulmány végén a szerző bemutatja azt a négy modellt, amely az oktatás tartalmi szabályozásával kapcsolatban értelmezhető, és vázolja e modelleken keresztül a tantervek változó szerepét. A tanterv a jövőben valószínűleg a tartalmi szabályozásnak csupán egyik tényezője lesz, amelynek legfontosabb szerepe a koordináció lesz, és amelynek fejlődése, változása szorosan kapcsolódik majd a pedagógiai környezet, a pedagógiai kultúra fejlődéséhez, új értelmezéséhez.

Falus Iván „Gondolkodás és cselekvés a pedagógus tevékenységében” című dolgozata bemutatja azt a folyamatot, amely a tanári munka gyakorlati tudásként való értelmezésétől – és a tanárképzés ehhez kapcsolódó „tanoncmoddelljétől” – a gyakorlati tudás új értelmezéséhez, a reflektív tanári szerep koncepciójáig, a megváltozott tanárképzési modell megjelenéséig vezet.

Nagy Mária „Tanárok – a világban és az osztálytermekben” című tanulmánya is a tanárokról szól, de egy más szemszögből: azt mutatja be, hogyan, milyen szempontok szerint, milyen nézőpontból veszik szemügyre a világ oktatáskutatói a tanárokat és a tanárok munkáját. Bár ma már a kutatókat jobban érdeklik a tanulók és a tanulás, ma is számos kutatás foglalkozik a tanári szakmával és tevékenységgel. Rengeteg adat áll ma már rendelkezésre arról, milyen összetételű a tanárság, milyen a társadalmi státuszuk, a bérezésük, hogyan alakulnak munkakörülményeik. A külföldi szakirodalmat áttekintve mutatja be a szerző a tanárok feladataiban bekövetkező változásokat – hiszen ennek fényében van értelme berről, minőségről és hatékonyságról beszélni. Itt is felbukkan a reflektivitás ma fontossá vált fogalma: a jó tanár „legyen a munkájával és helyzetével folyamatosan értékelő (reflektív) viszonyban lévő szakember.” Végezetül a tanulmány bemutatja az osztálytermi/iskolai kutatások legújabb trendjeit, témáit.

A fejezet további tanulmányai a tanulókról, a növendékekről szólnak.

Nagy József és Zsolnai Anikó „Szociális kompetencia és nevelés” című tanulmánya az egyik olyan írás a kötetben, amelyik nem a témára vonatkozó elmélet, illetve szakirodalom sokoldalú elemzését végzi el, hanem azt mutatja be, hogyan értelmezhető a nevelés a szociális komponensrendszer Nagy József-i fogalmi keretein belül.

Csapó Benő „A kognitív képességek szerepe a tudás szervezésében” című tanulmánya bemutatja, hogyan változott, alakult a képességek fogalma és szerepének értelmezése a különböző kutatásokban és melyek voltak az utóbbi évtized legjellemzőbb kutatási tendenciái. A képességek témakörének jellegzetes pszichológiai iskolái mellett reflektál a kognitív tudomány és különösen a tudás újra/átértelmezésének hatására e témán belül. Részletesen bemutatja a kompetenciával, a szakértelemmel és a tudással – különösen annak minőségi kategóriáival: a megértéssel és az alkalmazással, valamint egy igen fontos jelenséggel, a transzferrel – kapcsolatos kutatásokat. A dolgozat utolsó része a képességek fejlődésével és fejlesztésével, ennek lehetséges irányjaival, módszereivel és programjaival foglalkozik, megemlítve a magyarországi kezdeményezéseket is.

Ehhez a témához kapcsolódik, de más műfajt képvisel *Orosz Sándor* „Tudásmérés a 20. század utolsó évtizedében” című tanulmánya, melyben a tudásmérés problémáinak elméleti jellegű áttekintését adja, és beszámol néhány ország (USA, Hollandia, Ausztrália és Magyarország) legfontosabb vizsgálatairól és megfelelő intézményeiről.

A fejezet két utolsó tanulmánya a tanulók tudásának elemzése, illetve mérése után a problémákkal foglalkozik. *Csányi Yvonne* és *Perlusz Andrea* „Integrált nevelés – inkluzív iskola” című tanulmánya az integráció problematikájának változásait, az inkluzív nevelés fogalmához kapcsolódó értelmezési és gyakorlati nehézségeket mutatja be, beleértve a magyarországi próbálkozásokat is. Fontos gondolatokat olvashatunk az integráció lassú terjedésének okairól, a lehetséges „terápiáról” is. A tanulmányból kihallatszik – bár valószínűleg nem ez volt a szerzők szándéka –, hogy Magyarországon az inkluzív neveléssel szembeni ellenállás nem annyira az eszmének szól, mint inkább annak, hogy a ta-

nárok a jelenlegi adottságok mellett nem látják annak megvalósíthatóságát – és nem biztos, hogy ezen a felvilágosítás segít.

A fejezet zárásaként *Mesterházi Zsuzsa* és *Gereben Ferencné* „A tanulási nehézségek – a nehezen tanuló gyermek” című tanulmányát olvashatjuk. A dolgozat rendkívül alaposan járja körül a tanulási képesség problémáját; számba veszi a pszichológiai és pedagógiai aspektusokat, szisztematikusan elemzi a tanulási nehézség, zavar, akadályozottság fogalmát, ezek típusait, jellegzetességeit, lehetséges okait. Végül rámutat azokra a körülményekre, amelyeknek a nehezen tanuló gyermek oktatásában különös jelentőségük van, és bemutatja a terület aktuális kutatási problémáit.

Műveltségi területek pedagógiája

A harmadik fejezet részben a „TTK-s” területekkel (matematika, természettudomány, informatika), részben a tág értelemben vett művészetek területével (vizuális nevelés, mozgóképkultúra és médiaismeret, zenei nevelés és drámapedagógia) foglalkozik. A bölcsész területek, a szövegértéssel, -tanulmányozással kapcsolatos problémák ezúttal kimaradtak a válogatásból.

A fejezetet *Csikos Csaba* és *Dobi István* „Matematikai nevelés” című tanulmánya nyitja. A dolgozat számba veszi a matematikai megismerés biológiai-evolúciós alapjaira, a matematikai tudás és képességek mibenlétére, a matematika tanulására – elsősorban a fogalomalkotásra és a problémamegoldásra vonatkozó – elméleteket és kutatási eredményeket. Utal a matematikai gondolkodás és a metakogníció összefüggéseire, elemzi a matematikai teljesítmény szociokulturális összefüggéseit. (Ez utóbbinál vitatott a nem jelentősége, egyértelmű viszont a matematikai tudás és a kulturális közeg kapcsolatának hatása.) A dolgozat második része a matematika tanításának legégetőbb kérdéseivel foglalkozik. Bár hosszú ideje megfogalmazódott, hogy előtérbe kell állítani a matematikai tudás rugalmasságát, transzferálhatóságát, az oktatás motivációs és metakognícióra irányuló elemeit, a szerzők sajnálattal állapítják meg, hogy „a tantervi változások lassabbak, az iskolai tanítási gyakorlat pedig még lassabban változik”. Még korántsem állunk ott, hogy „a matematika mindenki számára elérhető és megtanulható legyen”.

A dolgozat végén a szerzők rövid áttekintést adnak a téma magyarországi kutatásáról.

Nahalka István „A természettudományos nevelés kutatásának és fejlesztésének kérdései” című tanulmánya az eddigiekhez képest személyesebb hangvételt, szenvedélyesebb stílust képvisel. Keményen bírálja a magyarországi természettudományos nevelést, mely szerinte megrekedt az ötvenes évek szintjén: egy majdani természettudományos elit érdekeit (kiválogatódását) szolgálja és nem hajlandó tudomásul venni a világban végbement változásokat. E változások közül a természettudományos nevelés céljának átalakulását – miszerint a természettudományos műveltség emberi mivoltunk kiteljesedését szolgálja –, a kognitív pedagógia elveinek térhódítását – itt különösen a tudás konstruktivista felfogásának, a gyermeki tévképzeteknek és az „induktív út” háttérbe szorulásának van szerepe –, a képességfejlesztés helyett a komplex tudásrendszerek fejlesztésére alapozó pedagógiák megerősödését említi a szerző. Sajnos mindebből a hazai természettudományos nevelésben még semmi nem észlelhető. A szerző az egyre romló tanulási teljesítmények ismeretében sürgeti a magyarországi kutatások kiszélesítését, az oktatásban tükröződő elavult szemlélet megváltoztatását.

Kárpáti Andrea „Informatika az iskolában” című tanulmánya madártávlatú képet ad az iskolai informatikaoktatás szerteágazó kérdésköréről. A dolgozat felvillant számos témát: az oktatási informatikai stratégiák alapelveit, az Európai Unió cselekvési programját, az informatikaoktatás gyakorlatát (legalábbis az informatika helyét a tantárgyi struktúrában) és az oktatási szoftverek ellenőrzésének gyakorlatát, az iskolai hálózatok és a tanárok segítségével formált néhány OECD-országban. Külön alfejezet foglalkozik a „tudásalapú társadalom pedagógiájával”, vagyis azzal, milyen akadályai és lehetőségei vannak az in-

formatikai kompetencia elsajátításának/elsajátíttatásának. Olvashatunk itt a kompetencia-központok szükségességéről, az önálló ismeretszerzésre való alkalmasságról, a virtuális oktatási környezet jelentőségéről, a kiscsoportos oktatás fontosságáról, a tanárok módszertani kultúrája megújulásának és a tanárképzés átalakításának szükségességéről. A tanulmányban olvashatunk néhány, a témára vonatkozó magyarországi kutatásról. Zárskóként a szerző hangsúlyozza az eszközpark bővítésének, a minőségbiztosítási rendszer kiépítésének, a képzés, a továbbképzések és a kutatások fejlesztésének szükségességét.

Gaul Emil „A vizuális nevelés” című tanulmánya a művészetoktatás helyzetét és újabb törekvéseit ismerteti Európában – elsősorban uniós források alapján – és Magyarországon. Felhívja a figyelmet arra, hogy bár a kreativitás fejlesztését mindenütt fontosnak tartják, a legtöbb országban meg kell küzdeni azzal a szemlélettel, amely a művészetet és a művészeti nevelést luxusnak tartja. A szerző ismerteti néhány ország érdekes és tanulságos gyakorlatát a művészeti nevelésben. Bemutatja a magyarországi művészeti nevelés fejlődését és mai helyzetét, melyet összességében jónak értekel.

Hartai László „Mozgóképkultúra és médiaismeret” című rövid, de rendkívül érdekes, informatív tanulmányának első részében felvázolja azokat a paradigmákat, szempontokat, fogalmi kereteket, amelyek a világ médiaoktatásában fellelhetők, és amelyek alapján értelmezhetjük egy adott ország médiaoktatását. Bemutatja a magyarországi – a NAT által éltetthez juttatott – médiaismeret tantárgy lassan kirajzolódó, különböző megvalósítási módjait, műhelyeit. A dolgozat befejező része felvázolja azokat a lehetőségeket, szerepeket, amelyeket a médiaismeret betölthet a korszerű iskolában – szokatlan módszereivel, stílusával, szemléletével. „Mivel a korszerű iskolában... kívánatos az olyan stúdiók és pedagógiai módszerek megjelenése, amelyeknek közvetlen kapcsolata van a mával, az iskolán kívüli környezettel, a holnap iskolájában a mozgóképf- és médiaoktatásnak kulcsszerepe lehet.”

Laczó Zoltán „Zenei nevelés a közoktatásban” címmel a magyarországi zenei nevelés válságáról tudósít. Felvázolja azt az utat, amely a Kodály-módszer és a zenei oktatás virágkorától a rendszer feltételeinek és szellemiségének erodálódásán át a mai helyzethez vezetett. A szerző a zenei nevelés nehéz helyzetéért elsősorban a szakma megújulásra képtelen, a kiüresedett tradíciókhoz a megváltozott körülmények között is makacsul ragaszkodó részét okolja. A kerettanterv által biztosított órakeretek gyakorlatilag a zenei nevelés feladását jelentik; ilyen feltételek mellett nem teljesíthetők az előírt követelmények. A szerző a kiutat a szakmai önvizsgálatban, párbeszédben véli megtalálni.

A fejezet – és egyben az egész kötet – utolsó cikke *Gabnai Katalin* „A drámapedagógia hazai legitimációja” című tanulmánya, amely a dráma(játék) és a színházi nevelés múltjáról, kialakulásáról, fejlődéséről és fokozatos hazai térnyeréséről, örömeiről és problémáiról tudósít. A szerző úgy véli, forradalmi áttörésnek számít, hogy a NAT-ban önállósult a Tánc és dráma fejezet. A feltételek – elsősorban a megfelelő felkészültségű tanárok jelenléte és a szemléletváltás – lassan teremődnek meg, de a helyzet biztató. A szerző bemutatja a drámapedagógián belül létező, egymás mellett jól megférő két irányzatot, a készségfejlesztést, illetve a produkciót a középpontba állító megközelítést. Végül felvillantja a jelenkor néhány gondját és felismerését, összefoglalja, miért is olyan nagy jelentőségű a nevelésben a drámapedagógia.

Összességében elmondható, hogy a kötet legtöbb tanulmánya még azok számára is tud újat mondani, akik a témában jártasak; a „kívülálló” számára pedig széles és korszerű áttekintést, jó kiindulási bázist nyújt.

Végezetül néhány szót a könyvről mint könyvészeti termékről. Ebben a komolyságot és igényességet sugárzó könyvben jó néhány betűkihagyásra, betűcserére, nyelvtani hibára bukkanhatunk. Az ábrák, táblázatok néhol zsúfoltak, nehezen olvashatók, általában nem túl igényesen formáltak. (Találhatunk a könyvben kifejezetten rossz minőségű, szemmel láthatóan szkennelt ábrát is.) Talán a kiadó nem számított arra, hogy a kötetet

gyakran forgatják majd, de tény, hogy a könyv könnyen kitörik, és félő, hogy ez a meg lehetőségen drága kiadvány a használatban lapokra esik szét. A festéktakarékos nyomtatás – legalábbis az általunk látott példányok esetében – egyetlen, és nemcsak nem szép, hanem helyenként egyenesen rosszul olvasható. Ez a komoly szellemi tartalmat és értéket hordozó könyv talán megérdemelt volna egy kicsivel több kiadói figyelmet.

Báthory Zoltán – Falus Iván (2001, szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Osiris, Budapest.

Buda Mariann

Felhívás és kihívás

George Gerbner 1996-ban alapította meg a Kulturális Környezet Mozgalmat, amelynek létjogosultságát és fontosságát valószínűleg nem kell bizonygatni azok előtt, akik ismerik az amerikai kommunikációelmélet-professzor kutatásait. A változások, amelyeknek végrehajtását a mozgalom célkitűzéseiben szorgalmazza, valószínűleg nem túl népszerűek a média szakembereinek körében, viszont óriási terhet rónak azokra (pedagógusokra, szülőkre, szakmai és civil szervezetekre egyaránt), akik igyekeznek felelősen gondolkodni jelenünkről és jövőnkről.

A most megjelent kötet címe valószínűleg utalás *Marshall McLuhan* elhíresült kijelentésére, miszerint a média maga az üzenet, s amelyet Gerbner a következőképpen módosított: a társadalom a média üzenete. Kutatásainak céljával pedig azt tűzte ki, hogy feltárja azokat az üzeneteket gyártó és felhasználó rendszereket, amelyek a társadalom döntéseit és problémáit meghatározzák.

A neves amerikai tudós neve ismerősen csenghet a kommunikáció és a média elméletével foglalkozók számára, hiszen több írása jelent meg magyarul különböző tanulmánykötetekben. Vizsgálódásainak középpontjában tehát a tömegkommunikációs eszközök, azokon belül pedig leginkább a televízió a társadalomra, a kultúrára kifejtett hatása áll. A közelmúltban magyar nyelven kiadott gyűjteménybe a szerző maga válogatta össze az eddig teljesen vagy részben publikálatlan írásait. A nyolc tanulmány átfogó képet nyújt erről a figyelemre méltó munkásságról; annak az időszaknak a kutatásait tartalmazza, amelyben a televízió szerepe az amerikai társadalom életében óriási méretűvé növekedett. Kíméletlenül mutatja be azokat a tendenciákat, amelyek a „sebesség korát” valójában jellemzik: „a közönség hatalma, a választék sokszínűsége” (mint ahogyan egyik tanulmányának címe is jelzi) mind csak illúziók. Valójában a média újdonságai nem teremtenek új nézői érdeklődést; a televíziós szakemberek számára mindent megszab, kijelöl a „közönségpotenciál” (a hirdetőknél eladható nézők száma), ezért a választék szélesítése olyan kockázatokkal jár, amelyet senki nem tud felvállalni. Ennek következménye az olcsó sikerprodukciók dömpingje, és mivel a televízió nem szelektíven használt médium (nézése inkább időponthoz, mint műsorhoz kötődik), kihat a kultúra egész szerkezetére.

Ezeknek a tendenciáknak a kutatását vállalta fel az a program, amely 1967-ben indult és a Kulturális Mutatók elnevezést kapta. Ezt a szerző részletesen be is mutatja az egyik tanulmányban, ahol kifejti, hogy az itt feltárt eredmények egyfajta hiány pótlására szolgálnak. Gerbner szerint a társadalom különböző érdekcsoportjai különféle módon igyekeznek jogukat érvényesíteni; ennek megfelelően hallatják hangjukat a politikusok és a médiához